

hammar sätta ihop en liten dialektordlista över ännu levande dialektord i Norrbotten? Andra dialektkännare kunde välja andra trakter. Häftena kunde vara billiga eller helst gratis, och de kunde finnas på både kommunbibliotek och bensinmackar. Jag tror att Renmarck hade gillat det.

Utgåvan fogar ännu en intressant pusselbit till vår bild av 1700-talets Sverige.

Lars Holm

Edvard Carleson & Carl Fredrik von Höpken, *Beskrifning öfwer resan till Ephesus och Scalanova*, Utgiven och kommenterad av Paavo Roos, *Scripta minora Regiae Societatis humaniorum litterarum Lundensis*, 2006–2007:2 (Lund: Kungl. Humanistiska Vetenskapssamfundet, 2007). 44 s.

Attityderna till det osmanska riket kom att förändras i samband med Karl XII:s vistelse i Bender. För kungen fanns det politiska skäl såväl som ekonomiska motiv till att förbättra relationerna till Konstantinopel, dels som allierad mot Ryssland, dels för att utveckla handeln med Levanten och Medelhavsområdet generellt. De utökade kontakterna under perioden gynnade även ett intresse för Mellersta österns kulturer och religioner. Förbindelserna genomgår dock en nedkylning efter kungens långa och kostsamma vistelse i Turkiet. År 1731 ville emellertid Kommerskollegium mjuka upp denna relation igen. Men även turkarna var drivande till ett utökat samarbete då de önskade sig ett militärt samarbete gentemot Ryssland. Planerna förverkligas och två sändebud skickades iväg: Edvard Carlson (1704–1767) och Carl Fredrik von Höpken (1713–1778). Från deras resa finns två längre rapporter bevarade. Den första, *Twänne stora svenska herrars Rese-beskrifning, ifrån Cypren, til Asien, Förlofwade Landet et-cetera* gavs ut i Stockholm 1768, och kom att följas av otaliga senare upplagor. Den andra, *Beskrifning öfwer resan till Ephesus och Scalanova*, ges nu för första gången ut i tryck av Paavos Roos.

Skriften är kort men bjuder på en djuplodande läsning. Inledningen presenterar huvudpersonerna och syftet med resan samt ger en jämförelse med den tidigare, mer kända rapporten. Därefter följer reseskildringen. Noter i högermarginalen utvecklar eller klargör olika observationer, vilka redovisas i ett avslutande kapitel. Totalt rör det sig om fyrtio kommentarer, som

behandlar allt från enskilda inskriptioner till allmänna resonemang om resandet. Eftersom resenärerna inte redovisar vilka skrifter de eventuellt läst eller guder de fått hjälp av, är det också svårt att avgöra vad som är avskrifter och vad som är egna observationer. Via Roos' kommentarer erbjuds dock ledtrådar till vilka verk som kan ha använts av resenärerna, samt hur deras observationer förhåller sig till dåtida och sentida arkeologiska undersökningar. Författaren visar här på sina omfattande kunskaper i antikens språk och kulturhistoria.

Reseskildringen ger intressanta inblickar i dåtidens kunskapsintresse och attityder till fornminnen. Vissa lämningar framställs närmast som spännande attraktioner att upptäcka. När exempelvis »en stor underjordisk gång» utforskas i vad som beskrivs som det raserade Dianatemplet, skriver resenärerna: »Wij togo med oß optände facklor; och fästade et rep wid ingången at wij så mycket lättare skulle kunna finna wägen tilbakars» (s. 17). Platsen uppfattas även som ett vittne till det förflutna då kritik av eftervärldens hantering av det ventileras: »Det skulle warit önskeligit at denne kajsares nit inet gådt så wida utan at han welat lemna detta som et rart monument åt efterkommande» (s. 18). I Roos' kommentar till denna observation kan man dock läsa att det tempel som undersöktes i själva verket var hamntermerna med tillhörande byggnader. Dianas, det vill säga Artemis', tempel brann ner 356 f.Kr. och upptäcktes först på 1860- och 1870-talen. Att fästa rep vid sig som Carleson och von Höpken gjorde när de begav sig ner till underjorden var även rekommenderat vid denna tid, skriver Roos. Kommentarer av detta slag är värdefulla och förhoppningsvis kan källpublikationer på denna höga nivå leda till ett nyvaknat intresse för de resor som gick längs dessa vägar.

Joachim Östlund

Helene Schmitz, Nils Uddenberg & Pia Östenson, *System och passion: Linné och drömmen om Naturens ordning* (Stockholm: Natur & Kultur, 2007). 256 s.

Officiella jubileumsböcker riskerar lätt att bli tråkiga i sin välmenande ambition att tillhandhålla något för alla, behaga så många som möjligt och inte stöta sig med någon. Det är därför aningen överraskande, men också mycket glädjande, att kunna konstatera att det

massiva (och ofta synnerligen officiella) Linnéjubileet 2007 i det avseendet gav exempel på motsatsen. Praktverket *System och passion* lyckas nämligen med den avsevärda bedriften att på ett område som redan före jubileet var tämligen väl upptrampat av tidigare författare berätta något väsentligt och intressant för en bredare publik, och det på ett sätt som känns både nytt och fräscht utan att hemfalla åt effektsökeri för dess egen skull.

I bokens förord betonar Helene Schmitz och Nils Uddenberg att boken inte är en biografi utan ett försök att på ett populärt sätt behandla Linnés vetenskapliga insats som systematisk botanist. Deras konstaterande att »flera goda Linnébiografier» redan finns kan väl ifrågasättas i den meningen att det knappast föreligger någon modern, vetenskaplig biografi av det snitt som en person av Linnés rang kanske skulle förtjäna. Däremot har de rätt i så måtto att det finns en uppsjö av skrifter som berättar historien om Linnés liv, medan det är mindre vanligt med mer ingående försök att förklara hans systematik och dess vetenskapliga betydelse för intresserade lekmän. Det är alltså detta som är syftet med deras bok; det bör kanske särskilt framhållas att den inte försöker teckna hela bredden av Linnés mångsidiga verksamhet utan fokuserar på just den botaniska systematiken, eftersom det är hans insatser på det området som varit avgörande för hans plats i vetenskapshistorien.

Möjligen kan man karakterisera denna volym som en biografi över den linnéanska systematiken, vilket gör att Linné som person självfallet blir viktig samtidigt som både förhistorien och utvecklingen efter Linné har betydelse och därför ges en hel del utrymme. Läkaren och biologihistorikern Nils Uddenberg står för huvudtextens idéhistoriska framställning i en handfull kronologiskt ordnade kapitel, vilka varvas med Helene Schmitz' färgfotografier av olika växter som organiserats efter, och används för att illustrera, de 24 klasserna i Linnés sexualsystem. Till fotografierna har fogats korta och koncisa men informationsrika texter av botanisten Pia Östensson som berättar om de avbildade växterna, deras plats i Linnés och senare system samt hur de fått sina namn.

Utän tvivel går det att kritisera såväl bokens uppläggning som val av perspektiv och tyngdpunkter då vissa aspekter säkerligen har kommit i skymundan; för mig som historiker, om också med vissa insikter i den linnéanska botaniken, är det till exempel svårt att bedöma vilka luckor eller brister en botanist av facket skulle finna. Som populärvetenskapligt verk

är det emellertid svårt att hävda något annat än att volymen uppfyller sitt syfte på ett storartat sätt. Till detta bidrar både form och innehåll, vilka samverkar till att göra Linnés vetenskapliga insats begriplig och att sätta in den i dess sammanhang. Schmitz' fotografier är utan undantag både vackra och illustrativa (i egentlig mening), ibland närmast häpnadsväckande så, och bidrar därmed till läsarens förståelse av den fascination som låg bakom Linnés »passion» för växterna. Uddenbergs skildring av den linnéanska systematiken och dess historia, före, under och efter Linnés egen livstid, är lättillgänglig och nyanserad på samma gång, i sig alltid en svår balansakt. Pia Östenssons initierade bildtexter fullbordar intrycket av en sällsynt helgjuten, populär framställning av den linnéanska systematiken som visar både vad den gick ut på och varför den blev så framgångsrik.

En fundamental poäng som framkommer redan i bokens undertitel, *Linné och drömmen om Naturens ordning*, är att Linnés yttersta syfte som systematiker var att finna ett naturligt system att inordna all världens livsformer i. Som Uddenberg flera gånger betonar, var detta under 1700-talet liktydigt med att avtäckta den ordning som Gud själv hade lagt ner i världen när den en gång skapades. För Linné fanns det alltså ingen motsättning mellan tro och vetenskap; tvärtom var de intimt förknippade med och gick egentligen inte att begripa utan varandra. Medan denna religiösa dimension av systematiken till stora delar har bleknat bort sedan Linnés tid, är vetenskapens mål i en mening fortfarande detsamma: att finna det naturliga system som visar oss hur alla växter och djur är besläktade. Linné själv visste att hans sexualsystem bara var ett provisoriskt steg på vägen mot detta mål; i dag har vi närmat oss det med ytterligare några steg, men ännu är vi inte riktigt där.

En av bokens största styrkor är för övrigt att den relativt utförligt behandlar hur den botaniska systematiken har utvecklats efter Linné, vilket bidrar till en balanserad och nyanserad värdering av hans insats som är begriplig även för lekmän. Bland de verkligt genomgripande förändringarna sedan Linnés tid finns dels Darwins evolutionslära, dels den alltmer avancerade genteknologi som numera används för att utforska frågan om naturens egen systematik. Uddenberg framhåller att även om många av Linnés idéer har blivit inaktuella genom dessa förändringar lever hans dröm om naturens ordning kvar, och de ansträngningar som görs i vår tid att förstå denna ordning är otänkbara utan det steg i vetenskapens utveckling som den linnéanska

systematiken utgör. Historien påverkar med andra ord både nuet och framtiden, och det är givetvis en insikt som – hur självklar den än borde vara – inte kan upp-repas ofta nog.

Kenneth Nyberg

J. E. O. Screen, *The Army in Finland During the Last Decades of Swedish Rule (1770–1809)*, Studia Historica 75 (Helsinki: Finnish Literature Society, 2007). 534 s.

Under 1700-talets sista tredjedel påstod flera kända svenska militärer, bland dem Georg Carl von Döbeln, Axel von Fersen och Göran Magnus Sprengtporten, att armén och kavalleriet i Sverige var dåligt utrustade, disciplinen svag, officerarna okvalificerade och soldaternas stridsförmåga och stridsvilja lam. Doktor John Screen, Honorary Senior Research Fellow vid School of Slavonic and East European Studies, University College London, har tagit till uppgift att analysera om det finns någon sanning bakom dessa anklagelser. Han frågar sig också om dessa brister förorsakade den katastrofala utgången av Finska kriget 1808–1809. Screen har goda förutsättningar att studera denna tematik: han har tidigare publicerat flera monografier och artiklar om den svenska, finska och till och med den ryska krigsmakten under 1700- och 1800-talet.

I sin studie undersöker Screen Finska arméns (han utesluter både örlogsflottan och arméns flotta) tillstånd både tematiskt och vertikalt, från officerarna till de ordinära rotatesoldaterna och till de värvade regementena. Resultatet är en kompakt analys över arméns organisation, de olika truppförbandens tillstånd, underofficerarnas och soldaternas sociala bakgrund, officerarnas ekonomiska situation, regementenas utbildning samt härens kvantitet och kvalitet i materiellt avseende, vilket ger en bred empirisk bakgrund för genomförandet. Speciellt kritiserar författaren de officerare som trivdes bättre på balerna och i salongerna än på exercisfälten. Frånvaro var ganska vanlig: särskilt ville officerare som kom från andra delar av riket bort från Finland. Enligt Screen var arméns professionella nivå de facto låg och militärakademin på Karlberg och dess företrädare samt Haapaniemi officersskola i Savolax var snarare uppfostringsanstalter än riktiga militärakademier.

Man glömmer ofta bort att 1700-talets Sverige var mycket militaristiskt och att dess revanschism riktades mot Ryssland, som hade krossat den svenska stormak-

ten. Hattarnas krig 1741–1743 och Gustav III:s ryska krig 1788–1790 medförde inga stora segrar, tvärtom förlorades i Åbo-freden 1743 ännu mera områden i östra Finland och vid freden i Värälä 1790 fick Sverige ingen utdelning. Screen är intresserad också av officerarnas politiska åsikter och verksamhet, som tillspetsades i Anjalaförbundet 1788 och lamslog hela arméns stridsförmåga. I början av 1800-talet ökade defaitismen, speciellt bland de finska officerarna. Många av dem ansåg att Sverige inte kunde försvara Finland och att den svenska revanschismen endast hade skänkt Finland flera olyckliga krig, med ryssarnas okkupationer och härjningar som följd. Allt detta inverkar på arméns moral i Finland, vilket Screen har kunnat verifiera genom officerarnas privata brev och dagböcker. Svaret på Screens huvudfråga, om arméns tillstånd verkligen var dåligt professionellt, moraliskt och rentav materiellt måste ofrånkomligt bli jakande.

Språkförhållandena i Finska armén var mycket intressanta och här har Screen enligt min uppfattning framlagt något nytt. Arméns kommandospråk var givetvis svenska och man kan föreställa sig att det uppstod många problem när finskspråkiga truppförband skulle operera tillsammans med svenskspråkiga och deras svenska befäl, speciellt på slagfälten. Men Screen är övertygad om att många helt finskspråkiga soldater kunde svenska, vilket kan låta ganska förvånande. Vid kustrakterna i till exempel Nyland och Egentliga Finland kunde de finska soldaterna antagligen svenska och i garnisonernas slutna värld lärde sig de finskspråkiga snabbt att tala svenska. Men de soldater som var hemma från det inre av landet, exempelvis Tavastland och Savolax, kunde bara de svenska kommandoorden. I gengäld kunde de savolaxiska officerarna finska, vilket utjämnade språkförhållandena. Problemet noterades inom krigsmakten och därför översatte man krigsartiklarna till finska samt uppmuntrade unga svenskspråkiga officerare att lära sig finska med hjälp av ett par översatta instruktioner.

Screen anlitar främst en traditionell krigshistorisk metod, men man kan även spåra intressant inflytande från den så kallade nya krigshistoriska skolan. Han koncentrerar sig inte bara på truppenas reglementen, utbildning, beväpning och uniformer, utan lyfter också fram rotatesoldaternas familjer med hustrur och barn, noterar desertörer under kriget, studerar krigsfångar, stupade soldater och deras änkor samt poängterar arméns underhåll, proviant och furage. Till och med arméns hästar har fått ett eget underkapitel. Screens sätt att behandla dessa frågor är beskrivande, men källhän-